

SZITA ANDRÁS: PANNONHALMI ISKOLAÉVEK – A TÖRTÉNELEM VIHARÁBAN

A kor előrehaladtával az embernek gyakran az a kínzó érzése támad, hogy az élete egy-egy meghatározó időszakából mindent elfelejtett. Máskor megrohanják az emlékek, s a pillanatok és az azokhoz kötődő események éles fényképekként fekszenek előtte. Több mint ötven esztendő, két emberöltő, fél évszázad hordaléka, hamuja bizony sok mindent (mindent?) képes elfedni. E rétegek alá kellene most beásni úgy, hogy az ember közben senkin és semmin ne ejtsen sebeket. Meg lehet próbálni, meg is kell, de előre tudható: sértetlenül nem lehet kikerülni ebből az időutazásból. Maga az emlékező sem érezheti magát biztonságban... Ami állandó és megbízható, akár az elképzelt archimédeszi pont, az maga a hegy, ahol először több mint ezer évvel ezelőtt kezdtek követ köre rakni, hogy ott templom legyen, szerzetesi rendház, majd iskola. És lett is, elkészült minden, s áll, ezredév múltával is. Áll, akárhányszor támadták is katonák vagy eszmék: nem fogott rajta az idő. Áll, mert állnia kell. És ma is eláll a lélegzet, szaporább lesz a szívverés, ha a távolban feltűnik a hegy, s monumentális terhe, az épületegyüttes: egyszerre szívszorító és lenyűgöző a látvány.

Hogyan is kezdődött? Egy barátom, osztálytársam ösztönzésére jelentkeztem én is a pannonhalmi bencésekhez. Mégpedig az iskola szigorú igazgatójánál, a következő meg szólítást firkantva mondandóm fölé levelemben: „Kedves Jó Hugó Úr!”

Vályi Hugó igazgató, ha eszébe jut ez a levél, alighanem még most is jót derül rajta. Csak most már odafönn, egy felhő szélén ülve, zsolozsmázva vagy elmélkedve. Később bizalmas emberi és lelki kapcsolatba kerültünk, amin több osztály- és iskolatársam is mélyen elcsodálkozott, talán meg is botránkozott. Jó, ha meg nem vetettek érte. Pedig nem jelentett ez számomra semmiféle előnyt a tanulmányok szempontjából, hiszen nem tanította az osztályunkat. Mindenesetre az alakulóban lévő, helyét kereső, tépelődő kamasznak, aki akkor voltam, rengeteg bátorítást, biztatást nyújtott férfias, atyai erejével, s ez máig ható élmény és iránymutatás számomra. A jelentkezés az iskolába akkoriban, 1960-ban nem volt kis léptékű döntés: általunk akkor fel sem mért egzisztenciális és politikai kockázattal járt, mind a diák, mind a család számára. Arról nem is szólva, hogy a hatvanas évek elején az a havi ötszáz forint, amelyet az ellátásért hozzájárulásként fizetni kellett, nem kismértékben terhelte meg az otthoni költségvetést. Nem köztudott, hogy a nyolc felekezeti iskolát „pártunk és kormányunk” kirakatképpen hagyta meg, demonstrálva a Nyugat felé: márpedig itt vallásszabadság van. Csak éppen normatív támogatást nem nyújtott ezeknek az intézményeknek. Tanítatásunkat, ellátásunkat, az iskolák fenntartását a Vatikán, a külföldi szerzetesi közösségek és a karitatív szervezetek adományai fedezték. Anyám és nővérem, akik neveltek és gondomat viselték, csak a gimnáziumból érkezett válaszlevél alapján értesültek döntésemről, és természetesen a havidíjról is. Örök hála

illeti őket azért, hogy szinte mérlegelés nélkül vállalták ezt a terhet, miután első ámulatukból felocsúdtak.

Bekerültem hát Pannonhalmára, és elkezdődtek a munkás, tanulással töltött hétköznapok. Leírhatatlanul nehéz volt megszokni a rendet: a napirendet, a környezet rendjét, a tanítás és tanulás színvonalát, a távolságot az otthontól és a hozzátartozóktól. A legnehezebb mégis a bezártság volt: az első csaknem négy hónapban még a faluba sem mehetett le senki. Reggel hattól este fél tízig az élet minden pillanata ott zajlott a hegyen, egy viszonylag népes, mégis zárt közösségben, ahol – kis túlzással – minden, az öröm, a bánat, a jutalom és a büntetés is a tanulás volt, hétvégi pihenéssel, lelki elmélyüléssel kiegészülve. Egy tizennégy éves gyermek számára nem akármilyen megpróbáltatás ez. Pannonhalma e tekintetben bizony meghaladta a másik hét társiskola keménységét. Ezek persze nem panaszok, nem a keserűség hangjai, csupán tárgyyszerű megállapítások. Mindenkinek jogában állt feladni, iskolát váltani, elmenni, ahogyan jó néhányan meg is tették. A folyamatos munka, a hatalmas tudású tanárok, a sport, a hamar testvérivé kovácsolódott osztályközösség azonban gyorsan feledtették a bezártság kínjait. Vályi Hugó mellett óriási egyéniség volt a helyettese, Faggyas Edvin is. Amikor harmadévből már harmadízben kapott dohányzáson az osztályfőnököm, és így komolyan felmerült az iskolából való kizárásom lehetősége is, hozzá küldött az igazgatói irodába: döntsön a sorsom felől. Faggyas Edvin azonnal átlátta a helyzetet, szó nélkül elém tett egy négyoldalas kiadványt, hosszú szövegekkel, képekkel és képaláírásokkal. A brosúra a dohányzás ártalmait taglalta.

– Holnap ilyenkor felmondod. Szórolj szóra. Ezenkívül természetesen az órákra is fel kell készülnöd.

Másnap, amikor jelentkeztem nála, megkérdezte:

– Tudod?

– Tudom.

– Elmehetsz – mondta.

Egyébként maga is szenvedélyes dohányos volt. És arany ember.

Bajtai Oros hittanár. Akkor még nem tudtuk, hogy egy ablak nélküli szobában, zárt ajtók mögött barátságtalan emberek, akik az idő tájt úgy beszélgettek ügyfeleikkel, hogy csak náluk volt gumibot, egy rosszul sikerült emberkísérlet során összetörték a veséjében egy üvegkatétert. Bajtai Oros hátralévő éveit így élte le, kínok között. És így tanított. Senki sem értette, hogy az egyébként rendkívül nyájas, mosolygós, nagy humorú ember arca miért torzul el időnként egyik pillanatról a másikra az óra alatt. Tavasz felé, amikor az osztály már nehezen volt fékezhető, egy ilyen fájdalmas pillanatában borús arccal végighordozta tekintetét a társaságon, és így szólt:

– Jól fészült uraim, ugyan mit tudnak maguk a való életről?

Nagy csend támadt ezután, és balsejtelem. Annyira váratlan és hozzá nem illő volt ez a mondat.

Csóka Lajos és Karsai Géza. Előttünk sem titkolva szakmai vitájukat és annak tudományos részleteit, hosszas és alapos levéltári kutatást folytattak Anonymus kilétére vonatkozóan, s közben időnként vaskos, de szalonképes jelzőkkel illették egymást. Az embernek később, amikor már módja nyílt az összehasonlításra, az az érzése támadt, hogy középiskolás korában járt egyetemre, s majd csak azután végezte el a középiskolát. Ezek az élmények egy életre szólnak, nem lehet és nem is kell kitörölni őket az emlékeinkből.

Cziráki László atya, a magyar nyelv és irodalom tanára. A tankönyveink olyanok voltak, amilyenek az élő és működő szocializmusban egyáltalán lehetnek. Egy rettenetes mondat, amely a két háború közötti irodalmunkat méltatta, máig itt bűzlik a lelkemben: „Ezt az időszakot a sekélyes irodalmi művek dömpingje jellemzi, nevezetesen Zilahy Lajos, Nyirő József, Tormay Cécile, Mécs László és mások írásai.” Könyvjelzőt helyeztem ehhez az oldalhoz, majd átvonultam a főmonostorba, amely akkoriban idősoththonként is szolgált, és ott megmutattam személyesen az egyik említett szerzőnek, Mécs Lászlónak. Ő kedvesen, megértően mosolygott, de nem szólt egy szót sem. Ám ha már ott jártam, dedikáltam vele A kankalin című versét. E becses emléket aztán a sok költözés valamely szellője vagy egy szenvedélyes gyűjtő ismerős elsodorta tőlem.

A fentiek okán Cziráki László, különösen az utolsó évben, feleletként kizárólag a saját műelemzéseit fogadta el, amelyeket rettentő sebességgel diktált, és természetesen szóról szóra kért visszaadni.

Íme, egy újabb élesen kirajzolódó kép a múltból: Cziráki László a noteszében lapoz. (Naplót sosem láttunk nála.) Az osztály némán figyel, számolja a noteszlapokat, valóban hallani a légyzűmmögést. Ekkor mély, hatalmas, méltóságteljes hangon megkondul a bazilika harangja. U. Béla felugrik.

– Elvtársak, mondjuk el az úrangyalát! (Ezt a fordulatot sohasem hagytuk ki.)

Az osztály feláll, László atya elmosolyodik. Keresztvetés. „Az Úr angyala köszönté...” S a felelés feszültsége elillan.

Másodévesek voltunk, ami kor október 23-án a fölöttünk járó osztály ünneplőben jelent meg az első órán. Elénekeltek a Himnuszt, majd néma csendben és rendben felvonultak a hálósobáikba, átöltöztek „hétköznapi ruhába”, s aztán megkezdték az első órát. Ami ezt követően történt, néhány hét múlva, az a magyar történelem kevésbé dicsőséges lapjaira kívánczik. Ekkor vált kétségbevonhatatlan tényé, hogy minden osztálynak megvan a maga „téglája”. Voltaképpen mindegy is, hogy az illető jelentett- e, vagy csak megírta levélben az esetet: mindenki tudta, hogy a leveleinket, a bejövőket és a kimenőket is, elolvassák. Hamarosan óriási botrány kerekedett: vizsgálat, kihallgatás, majd életek

kettétörése. Vályi Hugó igazgatót Győrbe száműzték, eltiltották a tanítástól. Szabó Zerind történelemtanárt, akinek az óráján az eset történt, az egyik vecsési plébániáig űzték – Vecsés népe ma is imába foglalja a nevét –, ő sem taníthatott többé. Néhány éve halt meg hosszú szenvedés után.

D. Á. nyelvtanár. Feltehetően a megannyi zaklatás és a világi környezet hatására elhagyta az egyházi rendet, családot alapított, gyermekei születtek. Pápai felmentést kapott, majd megözvegyült. Ma egy kisvárosban él, nyugdíjas szakszervezeti munkásként...

Akik az október 23-i megemlékezést megszervezték, azokat az ország összes középiskolájából kitiltották, s borús kilátásokkal tekinthettek nagykorúságuk elé. Ám végül megmentette őket az 1963-as általános amnesztia.

A megemlékezést szervező diákok egyike egyébként egy Cserháti nevű fiú volt, a másikat Szentmihályi Szabó Péternek hívják. Nem kérkedik e tetteivel, de megérdemli, hogy megemlékezzünk bátorságukról. Igaz, a következményekkel nem számolhattak.

Felzaklató történet az 1960-as évekből Pásztory Valteré, az akkor még fiatal kémia szakos bencés tanáré. De megkerülhetetlen. A kor magyar és rendi történetéhez egyaránt hozzátartozik, ahogyan e sorok írójának életrajzába is beépült. Kitörölhetetlenül. Pásztory Valter nem tanította az osztályunkat, természetjáró szenvedélye folytán kerültünk kapcsolatba vele néhányan, akik ugyancsak a természet közelében cseperedtünk. Szinte szükségszerűen sodródtunk egymás mellé. Eleinte a Bakonyban barangoltunk Tólos Zoltán testnevelő tanár vezetésével, aki akkor, 1961-ben szabadult a börtönből, ahová '56-os szereplése miatt került, és csak Pannonhalmán kapott munkát. Később sziklát másztunk, felszereléssel, sportszerűen. A természet szeretete mellett alapvetően a szabadságvágy motiválta ezeket a vasárnapi „kiruccanásokat”: fel kellett áldoznunk a szabad szombat délutánokat tanulásra, a vasárnapi menetrend pedig hajnali háromóra keléssel indult, majd mise következett, aztán levonulás hátzissákkal a vasútállomásra, egész napos túra, végül este tízkor megérkezés a hegyre, holtfáradtan. És hétfőn hatkor ébresztő...

A könnyednek korábban sem nevezhető túrázásokból előbb sziklamászás, végül pedig barlangászás lett. Egy alkalommal, amikor a cseszneki vár alatti sziklafalon gyakoroltunk, utunkba került egy barlangnyílás, és ha már ott volt, be is bújunk. Ez volt a megrontó pillanat, így váltunk néhányan a barlangkutató csoport alapító tagjaivá. Ez a tevékenység egyszerre jelentett számunkra kikapcsolódást, kihívást, kemény munkát, tudományos kutatást (geológia, őslénytan), csapatépítést. A diákéveink alatt mindvégig kitartottunk mellette, egészen az érettségig. Sőt csaknem tovább is: az 1965-ös baradlai túrára, amely már többnapos mélyben tartózkodást jelentett, Pásztory Valter a régi, már érettségizett diákokat is elhívta. Én is mentem volna, részvételem végül egy január 4-i kémiakollokvium miatt maradt el. Így kellett történnie. Életem legrosszabb szilveszterét töltöttem akkor

Gödöllőn, miközben megéreztem, hogy valahol valami rettenetes esemény zajlik. Nem tudtam, hol és mi. Csak egyre zakatolt bennem az a valami.

A baradlai túrán hárman meghaltak. Kettejüket ismertem is. A három életben maradt fiú mind ismerős – bajtárs? – volt. Egészen biztos, hogy nem lett volna ilyen mértékű a tragédia, ha nem az év utolsó napján történik, lakott területektől távol, a határszélen, ahol orvost akkor nem találtak, a mentők késve érkeztek, s csak néhány önzetlen határőr segített, ahogy tudott. Valter maga is a végletekig kimerült: ő jutott ki a barlangból, a szállodában értesített valakit, aztán elaludt, de valószínűbb, hogy eszméletét veszítette. Később ezt is a terhére írták... A hosszú és kimerítő bírósági tárgyalások során sem derült fény arra, hogy mi okozta a rosszulleteket és végül a három fiú tragédiáját: egyedül az elfogult, korlátolt gondolkozású és jó szándékkal alig „vádolható” Szabó László újságíró képzelte úgy, hogy nála a bölcsek köve. Napokig tartó éheztetésről, előzetes tréning nélküli halálra fárasztásról, aszkézisről és kihúlésról írt és hablatyolt folyamatosan, miközben felelős, hozzáértő és emberséges szakemberek megpróbálták feltárni a valós okokat (barlangi szél, infrahang, esetleg a föld alatti folyóba került mérgező anyag vagy anyagok). Az egymásnak feszülő erők között ott és akkor megnyílt egy újabb front. Az ellenséges indulatok és próbálkozások ellenére sem sikerült Pásztory Valter hűvösre tenni; ahhoz bizonyítékokra lett volna szükség. Felfüggesztett börtönbüntetést kapott, természetesen nem taníthatott tovább, és Pannonhalmán sem maradhatott. Ám a következő nyáron azért csak rács mögé juttatták, egy jól felépített ördögi terv alapján, amelynek lényege legfőbb gyengeségének, kockázat- és veszélykeresésének a kiaknázása volt. Egy általa jól ismert család középiskolás lánya kihívta őt a viharos Balatonra kajakozni. A mit sem sejtő Pásztory Valter a család vendége volt. A terv bevált: ennek a felkérésnek nem tudott ellenállni. Máig sem tudható, mi történt a vízen, hiszen ketten kétféle, egymásnak ellentmondó vallomást tettek: a lány vagy kiesett, vagy fürdés (?) céljából kiugrott a kajakból, s a viharban Valter már nem tudott utána evezni. A lányt elnyelték a hullámok és a sötét, viharos éjszaka. Az egyedül maradt szerzetes kivezett a partra, majd jelentette az esetet. Ez a gimnazista lány, aki addig saját bevallása szerint egyszerre csupán néhány száz métert tudott úszni, akkor éjjel átúszta a viharos Balatont, majd éjfél körül jelentkezett a tihanyi motelben az éjszakai portásnál, csuromvizesen, kimerülten. A portás, aki hitte is, meg nem is ezt a történetet, nemes egyszerűséggel kihajította a lányt a motelből. Ám utólag megfelelő tanúnak bizonyult. Aznap éjjel végül cseh turisták fogadták sátrukba a lányt. Pásztory Valter bencés szerzetes, pap tanár ezután vált elítélhetővé. Visszamenőleg megkapta a Baradláért kimért felfüggesztett szabadságvesztését is, így összesen hat évet töltött börtönben. Rendje tihanyi apáti kinevezéssel rehabilitálta, de ezt követően már nem sokáig élt. Korán, hatvannégy évesen visszaadta lelkét a Teremtőnek. Elszámolt immár mindennel. Nem úgy a Balatont „átúszó” lány, aki itt él még közöttünk. Az ő elszámolása még hátra van (mint mindannyiunké). De nem hibáztathatjuk: ha úgy történt minden, ahogyan ma gyanítjuk, nem tudhatjuk, hogy milyen fenyegetés, zsarolás, családféltés húzódik meg e szörnyű történet háttérében. A rendszer, az az átkozott rendszer ugyanis működött, és legrútabb arcát csak keveseknek mutatta meg. Tiszteletre méltó, nagy tehetségű embereket is megtévesztett az a gépezet. Mint például Gyurkovics Tibort, aki képes volt pusztán a korabeli bírósági jegyzőkönyvek alapján megírni Pásztory Valter két történetét, anélkül, hogy őt magát megkérdezte volna.

Persze lehetséges, hogy az atya neki se tárta volna fel élete e két szörnyű fiaskóját. Akkor viszont így, félig sem látva, szabad volt-e megírni azt a drámát, amelynek címe: Isten nem szerencsejátékos? Nos, amikor ezt a kérdést 2001-ben személyesen tehettem fel Gyurkovics Tibornak, érdemi választ nem kaptam tőle.

Hibái, gyengéi, gyarlóságai alól nem menthető fel Pásztory Valter atya. Ám el sem ítéhető. Hála az égnek, egyik sem emberi feladat. De megőrizhető az emlékezetben, mint egy nagy akaratú tanár, természetszerető ember, majd meghurcolt, megtört ismerős, akit idő előtt elragadott a halál... Igen, így volt, így őrizi az emlékezet. E sorok írója és osztálytársai lassacskán az ötvenedik érettségi találkozójukra készülődnek. Ahol majd újabb vagy már rég elfeledett történetek bukkannak fel öt évtized homályából. Vidámak és szomorúak, esetleg tragikusak. Amilyen az élet. Vajon hányan veszünk – vagy éppen hányan vesznek – részt azon a találkozón?